

„Rodzina” i „członkowie rodziny” w świetle wybranych ustaw

Dr hab. Piotr Telusiewicz – KUL LUBLIN

Adiunkt w Katedrze Prawa Rodzinnego i Praw Rodziny na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; Sędzia Przewodniczący VI Wydziału Cywilnego Sądu Rejonowego Lublin Zachów w Lublinie, członek Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Rodzinnego.

I. WPROWADZENIE

Już na początku niniejszego opracowania zaznaczyć trzeba, iż stanowi ono niewielką część badań, podjętych przez autora kilka lat wcześniej i wciąż kontynuowanych (wraz z niezwykle ciekawymi odniesieniami do zbliżonych zagadnień), a poświęconych roli zwrotu „rodzinny” w przepisach prawa polskiego¹. Przeprowadzone wtedy badania stały się podstawą innego, wydaje się bardziej precyzyjnego, spojrzenia na rodzinę, która w doktrynie polskiego prawa rodzinnego stanowi podmiot dostrzegany i definiowany²,

¹ Najistotniejsze wyniki badań zostały zaprezentowane przez autora w opracowaniu pt *Służebna rola zwrotu „rodzinny” w przepisach prawa polskiego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013.

² Rozumieniu i definiowaniu rodziny poświęcono wiele opracowań. Przykładowo można jedynie wskazać: J. Strzebińczyk, *Obowiązek ojczyzna (macochy) według art. 27 K.R.I.O.*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Prawo LXXIV, Wrocław 1979, s. 39; J. Winiarz, [w:] *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, red. J. S. Piątoski, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1985, s. 36–44; J. Winiarz, *Prawo rodzinne*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 1987, s. 12–13; T. Smoczyński, *Teoretyczna i praktyczna rola badań problematyki rodzinnej w zakresie prawa cywilnego*, [w:] *Badania nad rodziną a praktyka społeczna*, red. Z. Tyszka, Wydawnictwo Pomorza, Bydgoszcz 1988, s. 62–66; J. Winiarz, *Prawo rodzinne*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 1995, s. 13; J. Winiarz, [w:] J. Ignatowicz, K. Piasecki, J. Pietrzykowski, J. Winiarz, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*, Wydawnictwa Prawnicze, Warszawa 1990, s. 119; E. Wiśniowska, *Pojęcie rodziny w ustawodawstwie polskim*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Prawo CLXXXVI, Wrocław 1990, s. 360; T. Smoczyński, *Rodzina w świetle prawa i polityki społecznej*, [w:] *Stan i przeobrażenia współczesnych rodzin*, red. Z. Tyszka, Wydawnictwo UAM, Poznań 1991, s. 62–69; C. Mík, *Ochrona rodziny w europejskim prawie wspólnotowym*, [w:] *Prawa rodziny – prawa w rodzinie w świetle standardów międzynarodowych*, red. T. Jasudowicz, Wydawnictwo Dom Organizatora TNOiK, Toruń 1999, s. 140–144; *Pojęcie rodziny*, [w:] *Prawa rodziny – prawa w rodzinie w świetle standardów międzynarodowych. Orzecznictwo Strasburskie*, wybór i opracowanie T. Jasudowicz, Wydawnictwo Dom Organizatora TNOiK, Toruń 1999, s. 197–206; M. Andrzejewski, *Rodzina wobec prawa*, [w:] *Wędrując ku dorosłości. Wychowania do życia w rodzinie dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych*, red. T. Król, M. Ryś, Wydawnictwo Rubikon, Kraków 2002, s. 235; J. Strzebińczyk, *Prawo rodzinne*, Zakamycze 2002, s. 27–29; J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo rodzinne*, Wydawnictwo LexisNexis, Warszawa 2005, s. 23; T. Smoczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Wydawnictwo Beck, Warszawa 2005, s. 2; M. Andrzejewski, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Wydawnictwo Beck, Warszawa 2006, s. 14–15; M. Lech–Chelmińska, V. Przybyła, *Praktyczny komentarz z orzecznictwem. Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, Wydawnictwo Zrzeszenia Prawników Polskich, Warszawa 2006, s. 53–54; T. Sokołowski, *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Wydawnictwo Ars Boni et Aequi, Poznań 2006, s. 26–27; M. Sychowicz, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, Wydawnictwo LexisNexis, Warszawa 2006, s. 116; A. Dzięga, *Pytania o rodzinę – niektóre kwestie dyskusyjne*, [w:] *Rodzina w prawie. Materiały*

pomimo braku jej definicji choćby w Konstytucji³, Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym⁴, ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej⁵. Wydaje się także, iż coraz częstsze odwoływanie się do rodziny jako jednego podmiotu⁶ (wraz z rozważeniem skutków prawnych upodmiotowienia rodziny) może prowadzić do dalszej – zdecydowanie ożywionej – dyskusji w przedmiocie prawnych aspektów związanych z rodziną. A przecież rodzina (w tym jej wartość⁷

z Konferencji zorganizowanej w Stalowej Woli dnia 7 grudnia 2006 roku, red. Piotr Telusiewicz, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia Sandomierz, Stalowa Wola 2007, s. 49; A. Dziega, *Prawny wymiar małżeńskiej wspólnoty osób*, [w:] *Kościelne prawo procesowe. Prawo rodzinne. Materiały i studia*, tom 4, red. A. Dziega, M. Greszata, P. Telusiewicz, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia Sandomierz, Lublin 2007, s. 19; A. Szwed, *Rodzina: ujęcie socjologiczne i prawne*, „Rodzina i Prawo” Nr 3 (6) 2007, s. 30–39; M. Kosek, *Pojęcie rodziny w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym i negatywne skutki jej redefinicji w wybranych aktach prawnych*, [w:] *Troska o rodzinę. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Wandy Stojanowskiej*, red. M. Kosek, J. Stryk, Wydawnictwo Beck, Warszawa 2008, s. 229–247; T. Smoczyński, w: *System Prawa Prywatnego. Prawo rodzinne i opiekuńcze*, tom 11, red. T. Smoczyński, Wydawnictwo Beck, Warszawa 2009, s. 2–4; S.L. Stadniczeńko, *Swobodny przepływ osób w celu poszukiwania pracy i podejmowania zatrudnienia a konsekwencje dla rodziny*, [w:] *Prawnorodzinne i społeczne konsekwencje migracji zarobkowej. Wybrane zagadnienia*, red. S.L. Stadniczeńko, M. Gołównik-Hudała, A. Wilk, Wydawnictwo Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Opole 2009, s. 15; J. Winiarz, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Wydawnictwo Beck, Warszawa 2010, s. 6; M. Andrzejewski, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Wydawnictwo Beck, Warszawa 2011, s. 16–19; A. Zieliński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze w zarysie*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 37–38; A. Mączyński, *Konstytucyjne podstawy prawa rodzinnego*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas, P. Sroka, W. Wróbel, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 757–778; J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo rodzinne*, Wydawnictwo LexisNexis, Warszawa 2012, s. 24–26; T. Smoczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Wydawnictwo Beck, Warszawa 2012, s. 1–2; T. Sokołowski, *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Wydawnictwo Ars Boni et Aequi, Poznań 20013, s. 29–30; P. Mostowik, *Władza rodzicielska i opieka nad dzieckiem w prawie prywatnym międzynarodowym*, Wydawnictwo JAK, Kraków 2014, s. 21–26.

³ Patrz przykładowo art. 18 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku, Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn zm..

⁴ Patrz przykładowo art. 10, 23, 24 ustawy z dnia 25 lutego 1964 roku – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. z 2012 r. poz. 788 z późn zm..

⁵ Patrz przykładowo art. 1, 8, 10 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz. U. z 2013 r. poz. 135 z późn zm..

⁶ Szerzej w tej kwestii: E. Wiśniowska, *Rodzina jako podmiot prawa rodzinnego*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Prawo CLIV, Wrocław 1987, s. 255–263; A. Michalska, J. Sandorski, *Rodzina jako podmiot międzynarodowo chronionych praw człowieka. Traktaty generalne*, [w:] *Prawa rodziny – prawa w rodzinie w świetle standardów międzynarodowych*, red. T. Jasudowicz, Wydawnictwo Dom Organizatora TNOiK, Toruń 1999, s. 93–123; A. Dziega, *Rozumienie rodziny jako jeden z wyznaczników kultury prawa*, [w:] *25 lat Karty Praw Rodziny. Aktualność i wartość przesłania*, red. W. Wieczorek, M. Brzeziński, Wydawnictwo Muzyczne Polihymnia, Lublin 2008, s. 55–63; T. Jasudowicz, *O potrzebie rzeczywistego upodmiotowienia rodziny*, [w:] *Księga Jubileuszowa Profesora Tadeusza Smoczyńskiego*, red. M. Andrzejewski, M. Łączkowska, L. Kociucki, A. N. Schultz, Wydawnictwo TNOiK Toruń, Toruń 2008, s. 195 – 217; A. Dziega, *O racjonalności postulatu prawnej podmiotowości rodziny*, [w:] *Kościelne prawo procesowe. Prawo rodzinne. Materiały i studia*, tom 5, red. A. Dziega, M. Greszata-Telusiewicz, Z. Janczewicz, P. Telusiewicz, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia Sandomierz, Lublin 2010, s. 11–29; A. Dziega, P. Telusiewicz, *Naturalne prawa rodziny wołaniem o jej podmiotowość*, [w:] *Abiti, non obiat. Księga poświęcona pamięci Księdza Profesora Antoniego Kościa SVD*, red. A. Dębiński, P. Stanisł, T. Barankiewicz, J. Potrzebszcz, W.Sz. Staszewski, A. Szarek-Zwijacz, M. Wójcik, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013, s. 1187–1201.

⁷ Patrz ustawa z dnia 7 stycznia 1993 roku o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, Dz.U. z 1993 r., Nr 17, poz. 78 z późn zm.. W art. 4 ust. 1 wskazano, że do programów nauczania szkolnego wprowadza się wiedzę o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej procreacji.

oraz rola⁸⁾ jest od dawna dostrzegana przez ustawodawcę i ujmowana w różnorodnych aspektach.

Niniejsze opracowanie stanowi, w swym ograniczonym zakresie, próbę wstępnie usystematyzowania pojęć związanych z rodziną jako taką. Zostaną przedstawione ustawy zawierające takie określenia jak: rodzina, rodzina najbliższa, członkowie rodziny itd. Już teraz można uznać, że najistotniejszą częścią opracowania będzie ta poświęcona członkom rodziny. W tym właśnie miejscu zaprezentowane będą kategorie osób, które ustawodawca zalicza do członków rodziny.

II. RODZINA WIELODZIETNA, RODZINA WIEJSKA, RODZINA WIELOPOKOLENIOWA, ITP.

Przywołane wcześniej ustawy odnoszące się do wartości i roli rodziny stanowią punkt wyjścia do dalszych bardziej ciekawszych rozważań poświęconych prawnemu ujęciu rodziny. W pewnym sensie ukazują one ogólny, ale co ważne pozytywny obraz działań ustawodawcy w zakresie budowania i wzmacniania prawnych podstaw funkcjonowania rodziny⁹. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że powyższy pogląd może być dodatkowo poparty działaniami ustawodawcy podejmowanymi względem rodzin spełniających określone cechy (przykładowo poprzez umieszczenie w przepisie prawnym obok wyrazu „rodzina” jakiegoś przymiotnika). Można odnieść wrażenie, iż jest to działanie właściwe, wyrażające się w dostrzeganiu skomplikowanej – z prawnego punktu widzenia – rzeczywistości jaką jest rodzina oraz dostrzeganie swoistego rodzaju podmiotowości konkretnej rodziny.

Nie można zatem w niniejszym opracowaniu pominąć faktu występowania w tekstach ustaw przymiotnikowych określeń rodziny. Jako pierwszy przykład można podać art. 3 pkt 16a ustawy z dnia 28 listopada 2003 roku o świadczeniach rodzinnych¹⁰, w którym wskazano, że rodzina wielodzietna to rodzina wychowująca troje i więcej dzieci mających prawo do zasiłku rodzinnego. Drugim przykładem jest art. 11 ust.1 pkt 10 ustawy z dnia 8 października 1982 roku o społeczno-zawodowych organizacjach rolników¹¹, w którym wskazano, że w zakresie działalności na rzecz rozwoju indywidualnych gospodarstw rolnych oraz postępu gospodarczego, społecznego i socjalnego na wsi, a także kształtowania społecznych wzorów postępowania i postaw obywatelskich, organizacje rolników mogą, w szczególności udzielać pomocy rodzinom wiejskim w wychowywaniu i kształceniu oraz zapewnianiu właściwego wypoczynku dzieciom i młodzieży wiejskiej. Trzecim przykładem jest art. 29 ust. 1 ustawy z dnia

⁸ Przykładowo rola wychowawcza rodziny została wyrażona w ustawie z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty, Dz.U. z 2004 r., Nr 256, poz. 2572 z późn zm.. W art. 1 pkt 2 wskazano, że system oświaty zapewnia w szczególności wspomaganie przez szkołę wychowawczej roli rodziny.

⁹ W tym przypadku można choćby przykładowo jeszcze wskazać: ustawa z dnia 8 września 2006 roku o finansowym wsparciu rodzin i innych osób w nabywaniu własnego mieszkania, Dz.U. z 2012 r. poz. 90 z późn. zm.; ustawa z dnia 29 grudnia 2005 roku o ustanowieniu programu wieloletniego „Pomoc państwa w zakresie dożywiania”, Dz.U. z 2005 r. Nr 267, poz. 2259 z późn zm..

¹⁰ Dz.U. z 2013 r. poz.1456 z późn zm..

¹¹ Dz.U. z 1982 r. Nr 32, poz. 217 z późn zm..

9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej¹², w którym wskazano, że w celu wspierania rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo - wychowawczych rodzina może zostać objęta pomocą rodziny wspierającej. I wreszcie czwartym przykładem jest art. 3 pkt 4 ustawy z dnia 13 grudnia 2013 roku o rodzinnych ogrodach działkowych¹³, w którym wskazano, że podstawowymi celami rodzinnego ogrodu działkowego jest m.in. integracja wielopokoleniowej rodziny, wychowanie dzieci w zdrowych warunkach oraz zachowanie aktywności i zdrowia emerytów i rencistów.

Zaprezentowane przykłady przymiotnikowych określeń „rodziny” powinny stać się skutecznym impulsem do podjęcia dalszych poszukiwań w zakresie innych przymiotnikowych określeń rodziny oraz wzajemnych relacji między tymi poszczególnymi określeniami. Badania przeprowadzone w takim właśnie aspekcie mogą pozwolić w przyszłości na precyzyjne sformułowanie jednej prawnej definicji rodziny. Tworzenie „swoistego rodzaju rodzin” pozwala w określonych granicach obowiązującej ustawy jednocześnie precyzyjnie opisać rodzinę, ukazując jednocześnie możliwość jej upodmiotowienia.

Na obecnym etapie badań warto natomiast zauważyć, iż użycie przymiotników „wielodzietna”, „wiejska”, „wielopokoleniowa”, „wspierająca” jest wyrazem dążenia ustawodawcy do silniejszego zaakcentowania roli rodziny w płaszczyznach objętych regulacją określonej ustawy oraz do silniejszego związania przepisów tejże ustawy właśnie z taką (a nie inną) rodziną. Bezsprzecznie służy to zwiększeniu prawnej ochrony rodziny w kontekście określonej ustawy.

III. PROBLEM ZRÓWNANIA „RODZINY” I „CZŁONKÓW RODZINY”

Zaprezentowane w poprzedniej części przykłady nie wyczerpują złożoności omawianego zagadnienia. Interesujący impuls do dalszych badań stanowi art. 33 ust. 2 i 3 ustawy z dnia 17 grudnia 1974 roku o uposażeniu żołnierzy niezawodowych¹⁴. Wskazano w nim, że członkom rodziny zmarłego żołnierza przysługuje jednorazowa odprawa w wysokości jednomiesięcznego uposażenia, a jeżeli śmierć nastąpiła wskutek wypadku pozostającego w związku ze służbą wojskową - w wysokości trzymiesięcznego uposażenia. Niezależnie od odprawy rodzinie zmarłego żołnierza, wypłaca się zryczałtowany ekwiwalent pieniężny za niewykorzystany przez żołnierza urlop wypoczynkowy.

Znamienne w wymienionym przypadku jest zestawienie w jednym przepisie prawnym „rodziny” i „członków rodziny”. Tego typu zabieg pozwala postawić pytanie: czy na potrzeby tej jednej ustawy określenia „rodzina” i „członkowie rodziny” są tożsame czy też nie? Można uznać, że odpowiedź na tak postanowione pytanie została udzielona w art. 33 ust. 5 przywołanej ustawy. Wskazano w nim, że odprawę i ekwiwalent wypłaca się małżonkowi, dzieciom, rodzicom lub rodzeństwu zmarłego żołnierza.

¹² Dz. U. z 2013 r. poz. 135 z późn zm..

¹³ Dz.U. z 2014 r. poz. 40.

¹⁴ Dz.U. z 2013 r. poz. 1211 z późn zm..

Powyższe potwierdza jedynie istotne problemy jakie panują w polskim ustawodawstwie z kwestii używania w tekście prawnym wyrazów „rodzina” i „członkowie rodziny”. W dalszej części opracowania przedstawione zostaną przykłady które wyraźnie potwierdzają te problemy oraz ukazują ich skomplikowanie. Na tym etapie można jedynie pozwolić sobie na wyrażenie poglądu, iż konieczne jest w polskim prawie uporządkowanie pojęć rodzina i członkowie rodziny – tak aby nie było wątpliwości przede wszystkim co do ich zakresu podmiotowego.

IV. PROBLEM ZRÓWNANIA „CZŁONKÓW RODZINY” Z INNYMI OSOBAMI

Jako ciekawostkę – w tym miejscu rozważań – można zaprezentować art. 4a ust. 7 ustawy z dnia 7 stycznia 1993 roku o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży¹⁵. Wskazano w nim, że za zgodą kobiety w konsultacji może wziąć udział jej partner, członkowie rodziny lub inna bliska osoba.

Powyższy przepis prowadzi przede wszystkim do zrównania „członka rodziny” z partnerem lub osobą bliską. Już w tym momencie można stwierdzić, iż nie jest to trafne rozwiązanie. Owo zrównanie może budować wyłom w zakresie precyzyjnie określonych relacji rodzinnych i zacierać granice między statusami prawnymi wymienionych podmiotów. Wydaje się natomiast, iż tego typu zrównanie jest wynikiem odniesienia do relacji łączącej kobietę (która wyraża zgodę) z wymienionymi osobami. Zapewne chodziło ustawodawcy o relację emocjonalną, uczuciową, nacechowaną zaufaniem. Inne relacje, zwłaszcza prawne, są w tym przypadku różne. Brak zatem podstaw ku temu by wymienione w przepisie osoby stawiać na równi. Dziwi również kolejność wymienienia tych osób. Naturalne jest bowiem wskazanie na pierwszym miejscu członków rodziny (przez których należy rozumieć także męża kobiety - ojca dziecka). Dopiero w następnej kolejności (z racji na słabsze powiązania formalne z kobietą lub nawet ich całkowity brak) winny być wymienione inne osoby bliskie i partner.

V. PRZYKŁADOWE USTAWY, W KTÓRYCH ZAWARTO DEFINICJĘ „RODZINY”

W tym miejscu opracowania zostaną przedstawione występujące w ustawach definicje rodziny. Należy jeszcze raz podkreślić, iż zaprezentowane poniżej definicje nie wyczerpują całego ich katalogu. Stanowią jedynie przykłady tego jak ustawodawca na potrzeby konkretnej (o określonej problematyce i specyfice) ustawy postrzega rodzinę i jak ją definiuje.

Pierwszym przykładem jest art. 70 ust. 2 ustawy z dnia 16 marca 2001 roku o Biurze Ochrony Rządu¹⁶. Wskazano w nim, że rodzinę w rozumieniu niniejszego przepisu stanowią: żona, mąż oraz dzieci pozostające z funkcjonariuszem we wspólnym gospodarstwie domowym, a także pozostający na wyłącznym utrzymaniu funkcjonariusza jego rodzice, dziadkowie lub opiekunowie.

¹⁵ Dz.U. z 1993 r. Nr 17, poz. 78 z późn zm..

¹⁶ Dz.U. z 2014 r. poz. 170 z późn zm..

Drugim przykładem jest definicja zawarta w art. 3 punkt 16 ustawy z dnia 28 listopada 2003 roku o świadczeniach rodzinnych¹⁷. Wskazano w niej, że rodzina oznacza odpowiednio następujących członków rodziny: małżonków, rodziców dzieci, opiekuna faktycznego dziecka oraz pozostające na utrzymaniu dzieci w wieku do ukończenia 25 roku życia, a także dziecko, które ukończyło 25 rok życia legitymujące się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności, jeżeli w związku z tą niepełnosprawnością przysługuje świadczenie pielęgnacyjne lub specjalny zasiłek opiekuńczy albo zasiłek dla opiekuna. Dodano jednak, że do członków rodziny nie zalicza się dziecka pozostającego pod opieką opiekuna prawnego, dziecka pozostającego w związku małżeńskim, a także pełnoletniego dziecka posiadającego własne dziecko.

Trzecim przykładem jest art. 6 punkt 14 ustawy z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej¹⁸. Wskazano w nim, że rodzina to osoby spokrewnione lub niespokrewnione pozostające w faktycznym związku, wspólnie zamieszkujące i gospodarujące.

Czwartym przykładem jest art. 2 punkt 12 ustawy z dnia 7 września 2007 roku o pomocy osobom uprawnionym do alimentów¹⁹. Wskazano w nim, że rodzina oznacza odpowiednio następujących członków rodziny: rodziców osoby uprawnionej, małżonka rodzica osoby uprawnionej, osobę, z którą rodzic osoby uprawnionej wychowuje wspólne dziecko, pozostające na ich utrzymaniu dzieci w wieku do ukończenia 25 roku życia oraz dziecko, które ukończyło 25 rok życia otrzymujące świadczenia z funduszu alimentacyjnego lub legitymujące się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności, jeżeli w związku z tą niepełnosprawnością przysługuje świadczenie pielęgnacyjne lub specjalny zasiłek opiekuńczy albo zasiłek dla opiekuna, a także osobę uprawnioną. Dodano jednak, że do rodziny nie zalicza się: dziecka pozostającego pod opieką opiekuna prawnego, dziecka pozostającego w związku małżeńskim, rodzica osoby uprawnionej zobowiązanego tytułem wykonawczym pochodzącym lub zatwierdzonym przez sąd do alimentów na jej rzecz.

Powyżej zaprezentowane przykłady stanowią interesującą podstawę do prowadzenia dalszych badań w zdecydowanie szerszym zakresie. Pierwsze spostrzeżenia można przedstawić następująco. W pierwszym i trzecim przykładzie odniesiono się bezpośrednio do „rodziny”. W drugim i czwartym przykładzie wskazano, że „rodzina” to „członkowie rodziny”. W drugim i czwartym przykładzie zawarto pozytywny i negatywny sposób wyliczenia „członków rodziny”. W pierwszym przykładzie do „rodziny” zaliczono tylko osoby związane ze sobą relacją rodzinną – prawną, zaś w trzecim przykładzie do „rodziny” zaliczono osoby niespokrewnione pozostające w faktycznym związku. W drugim i czwartym przykładzie z kręgu „rodziny” wyeliminowano „członków rodziny”, którzy pozostają w dodatkowej relacji rodzinno – prawnej.

¹⁷ Dz.U. z 2013 r. poz.1456 z późn zm..

¹⁸ Dz.U. z 2013 r. poz.182 z późn zm..

¹⁹ Dz.U. z 2012 r. poz. 1228 z późn zm..

VI. CZY „RODZINA” I „NAJBLIŻSZA RODZINA” OZNACZA TO SAMO?

Warto w tym miejscu dopełnić powyżej zaprezentowane definicje jeszcze jedną kategorią definicji związanych z rodziną. Mowa o tzw. „najbliższej rodzinie”. Zestawienie określeń „rodzina” i „najbliższa rodzina” prowadzi do ciekawych spostrzeżeń.

Pierwszym przykładem w tej kwestii jest art. 10 ust. 1 ustawy z dnia 31 stycznia 1959 roku o cmentarzach i chowaniu zmarłych²⁰. Wskazano w nim, że prawo pochowania zwłok ludzkich ma najbliższa pozostała rodzina osoby zmarłej, a mianowicie: pozostały małżonek(ka); krewni zstępni; krewni wstępni; krewni boczni do 4 stopnia pokrewieństwa; powinowaci w linii prostej do 1 stopnia.

Drugim przykładem jest art. 2 pkt 2 ustawy z dnia 9 listopada 2000 roku o repatriacji²¹. Wskazano w nim, że najbliższa rodzina repatrianta oznacza małżonka repatrianta i małoletniego pozostającego pod władzą rodzicielską co najmniej jednego z małżonków.

Marginalnie można wskazać, że takiego zwrotu użyto także w art. 6 ust 2 ustawy z dnia 8 października 2004 roku o ustanowieniu Medalu za Zasługi dla Straży Granicznej²², ale bez podawania definicji.

Zaprezentowane powyżej dwa przykłady wskazują na rozbieżność w zakresie traktowania „najbliższej rodziny”, jak też i w zakresie porównania składu osobowego „rodziny” oraz składu osobowego „najbliższej rodziny”. Biorąc pod uwagę wcześniej prezentowane definicje „rodziny” można uznać, że definicja „najbliższej rodziny” (w ujęciu przedstawionym w pierwszym przykładzie) jest o wiele szersza niż definicja „rodzina”. Wydaje się, że powinno być odwrotnie, czego potwierdzeniem może być drugi przywołany przykład.

VII. PRZYKŁADOWE USTAWY, W KTÓRYCH BRAK DEFINICJI „RODZINY”

W tej części rozważań warto zasygnalizować, iż w wielu ustawach zrezygnowano z definicji „rodziny”, mimo, iż wyraz ten wielokrotnie w tekście określonej ustawy występuje. Jako przykładowe można wskazać: ustawa z dnia 26 października 1982 roku o postępowaniu w sprawach nieletnich²³; ustawa z dnia 17 czerwca 1966 roku o postępowaniu egzekucyjnym w administracji²⁴; ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks karny wykonawczy²⁵; ustawa z dnia 6 stycznia 2000 roku o Rzeczniku Praw Dziecka²⁶; ustawa z dnia 30 czerwca 1995 roku o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej²⁷; ustawa z dnia 26 października 1982 roku

²⁰ Dz.U. z 2011 r. Nr 118, poz. 687 z późn zm..

²¹ Dz.U. z 2004 r. Nr 53, poz. 532 z późn zm..

²² Dz.U. z 2004 r. Nr 268, poz. 2662.

²³ Dz.U. z 2014 r. poz. 382.

²⁴ Dz.U. z 2012 r. poz. 1015 z późn zm..

²⁵ Dz.U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557 z późn zm..

²⁶ Dz.U. z 2000 r. Nr 6, poz. 69 z późn zm..

²⁷ Dz.U. z 1995 r. Nr 97, poz. 481 z późn zm..

o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi²⁸; ustawa z dnia 17 lipca 1998 roku o pożyczkach i kredytach studenckich²⁹; ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych³⁰; ustawa z dnia 2 września 1994 roku o świadczeniu pieniężnym i uprawnieniach przysługujących żołnierzom zastępczej służby wojskowej przymusowo zatrudnianym w kopalniach węgla, kamieniołomach, zakładach rud uranu i batalionach budowlanych³¹; ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 roku o ochronie zdrowia psychicznego³²; ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu narkomanii³³; ustawa z dnia 17 listopada 1964 roku Kodeks postępowania cywilnego³⁴.

Nie bez znaczenia pozostaje wyliczenie tychże ustaw (jedynie przykładowe). To właśnie w kontekście ustaw, w których zabrakło definicji rodziny, najsilniej dostrzegany jest problem rozumienia rodziny i braku jednolitej definicji rodziny niezbędnej do stosowania tego typu ustaw. Kontynuując badania w tym zakresie należy wciąż poszukiwać kolejnych ustaw zawierających wyraz „rodzina” i na ich przykładzie podejmować próby usystematyzowania istotnych elementów delikcji rodziny.

VIII. OSOBY NALEŻĄCE DO TZW. CZŁONKÓW RODZINY

Obszerną część przedmiotowego opracowania stanowi punkt przeznaczony na zaprezentowanie zakresu podmiotowego określenia „członkowie rodziny”. Aby ukazać interesującą płaszczyznę do badań naukowych, tę część opracowania podzielono na mniejsze jednostki, tak aby odrębnie zaprezentować poszczególne kategorie osób.

Niżej wymienione przykłady stanowią niewielką część ustaw, które zawierają odniesienie do definicji „członków rodziny”. Jednak wymienione przykłady pozwalają na przedstawienie kilku ciekawych spostrzeżeń. Najczęściej wymienianymi członkami rodziny są małżonek i dzieci. Często oprócz nich wymieniani są rodzice, rodzeństwo, wnuki. W mniejszości występują odniesienia do macochy, ojczyma, teściów, dziadków, pasierba. Budzą zainteresowanie odniesienia do dziecka obcego (dla którego ustanowiono opiekę), osoby pozostającej we wspólnym pożyciu, osoby uprawnionej do alimentacji, osoby przysposabiającej i innych.

Wydaje się także, że ustawodawca uznaje określonych członków rodziny za koniecznych do formułowania definicji „członków rodziny”. Będą to z pewnością małżonek i dzieci (włącznie z podziałem na dzieci własne i przysposobione). Natomiast pozostałą grupę osób (traktowanych jako członkowie rodziny) ustawodawca stara się dobierać odpowiednio do treści praw i obowiązków uregulowanych w ustawie. Ocenie (zindywidualizowanej – w odniesieniu do każdej ustawy) w przyszłości należy poddać tego typu dostosowanie.

²⁸ Dz.U. z 2012 r. poz. 1356 z późn zm..

²⁹ Dz.U. z 2014 r. poz.1026.

³⁰ Dz.U. z 2011 r. Nr 127, poz. 721 z późn zm..

³¹ Dz.U. z 2001 r. Nr 60, poz. 622 z późn zm..

³² Dz.U. z 2011 r. Nr 231, poz. 1375 z późn zm..

³³ Dz.U. z 2012 r. poz. 124 z późn zm..

³⁴ Dz.U. z 2014 r. poz. 101 z późn zm..

1. Małżonek i dzieci (zstępni)

Należy zasygnalizować, że małżonek i dzieci to najczęściej wymieniane osoby należące do członków rodziny. Przykładowo można wskazać na: art. 1 ust. 3 ustawy z dnia 29 maja 1957 roku o uregulowaniu spraw własności niektórych nieruchomości nierolniczych na Ziemiach Odzyskanych i na terenach b. W. M. Gdańska³⁵ (wskazano w nim, że za członków rodziny uważa się małżonka, zstępnych, wstępnych i rodzeństwo); art. 77 ust. 1 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 roku o Policji³⁶ (wskazano w nim, że za członków rodziny policjanta uprawnionych do świadczeń uważa się małżonka i dzieci); art. 81 ust. 1 ustawy z dnia z dnia 12 października 1990 roku o Straży Granicznej³⁷ (wskazano w nim, że za członków rodziny funkcjonariusza uprawnionych do świadczeń uważa się małżonka i dzieci); art. 67 ust. 1 ustawy z dnia 24 sierpnia 1991 roku o Państwowej Straży Pożarnej³⁸ (wskazano w nim, że za członków rodziny strażaka uprawnionych do świadczeń uważa się małżonka i dzieci); art. 91 ust. 1 ustawy z dnia 24 maja 2002 roku o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu³⁹ (wskazano w nim, że za członków rodziny funkcjonariusza uprawnionych do świadczeń uważa się małżonka i dzieci); art. 216 ust. 1 ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 roku o Służbie Więziennej⁴⁰ (wskazano w nim, że za członków rodziny funkcjonariusza uprawnionych do świadczeń uważa się małżonka i dzieci).

2. Rodzice (wstępni) i rodzeństwo

Wymienione osoby występują przykładowo w: art. 1 ust. 3 ustawy z dnia 29 maja 1957 roku o uregulowaniu spraw własności niektórych nieruchomości nierolniczych na Ziemiach Odzyskanych i na terenach b. W. M. Gdańska⁴¹ (wskazano w nim, że za członków rodziny uważa się małżonka, zstępnych, wstępnych i rodzeństwo); art. 128 ust. 2 ustawy z dnia 21 listopada 1967 roku o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej⁴² (wskazano w nim, że członkami rodziny żołnierza odbywającego czynną służbę wojskową, pozostających na jego wyłącznym utrzymaniu, są jego małżonek, dzieci, rodzice oraz osoby, względem których żołnierza obciąża obowiązek alimentacyjny, o ile nie uzyskują oni dochodu lub uzyskiwany przez nich dochód z jakiegokolwiek tytułu jest niższy od minimalnego wynagrodzenia za pracę obowiązującego w grudniu roku poprzedniego, ustalanego na podstawie przepisów ustawy z dnia 10 października 2002 r. o minimalnym wynagrodzeniu za pracę).

³⁵ Dz.U. z 1957 r. Nr 31, poz. 137 z późn zm..

³⁶ Dz.U. z 2011 r. Nr 287, poz. 1687 z późn zm..

³⁷ Dz.U. z 2011 r. Nr 116, poz. 675 z późn zm..

³⁸ Dz.U. z 2013 r. poz. 1340 z późn zm..

³⁹ Dz.U. z 2010 r. Nr 29, poz. 154 z późn zm..

⁴⁰ Dz.U. z 2014 r. poz. 173 z późn zm..

⁴¹ Dz.U. z 1957 r. Nr 31, poz. 137 z późn zm..

⁴² Dz.U. z 2012 r. poz. 461 z późn zm..

3. Osoby, względem których ktoś obciążony jest obowiązkiem alimentacyjnym

Jednym z przykładowych zastosowań wymienionego określenia jest art. 128 ust. 2 ustawy z dnia 21 listopada 1967 roku o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej⁴³ (wskazano w nim, że członkami rodziny żołnierza odbywającego czynną służbę wojskową, pozostającymi na jego wyłącznym utrzymaniu, są jego małżonek, dzieci, rodzice oraz osoby, względem których żołnierza obciąża obowiązek alimentacyjny, o ile nie uzyskują oni dochodu lub uzyskiwany przez nich dochód z jakiegokolwiek tytułu jest niższy od minimalnego wynagrodzenia za pracę obowiązującego w grudniu roku poprzedniego, ustalanego na podstawie przepisów ustawy z dnia 10 października 2002 r. o minimalnym wynagrodzeniu za pracę).

4. Wnuki

Wymienioną kategorię osób można przykładowo odnaleźć w art. 24 ust. 2 ustawy z dnia 29 maja 1974 roku o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i wojskowych oraz ich rodzin⁴⁴ (wskazano w nim, że za członków rodziny uprawnionych do świadczeń uważa się: małżonka (który: osiągnął wiek: kobieta 50 lat, mężczyzna 65 lat albo jest inwalidą, albo wychowuje co najmniej jedno z dzieci, wnuków lub rodzeństwa uprawnione do renty rodzinnej po poległym - zmarłym, które nie osiągnęło 16 lat, a jeżeli kształci się w szkole - 18 lat życia, lub sprawuje pieczę nad dzieckiem zaliczonym do I lub II grupy inwalidów); dzieci, wnuki i rodzeństwo, jeżeli spełniają warunki do uzyskania renty rodzinnej, określone w przepisach o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych; rodziców, którzy pozostawali na utrzymaniu żołnierza).

5. Członkowie rodziny spełniający określone warunki

Ciekawą grupę osób stanowią członkowie rodziny spełniające określone warunki. Jako przykładowe można zasygnalizować: art. 93 § 4 ustawy z dnia 26 czerwca 1974 roku - Kodeks pracy⁴⁵ (wskazano w nim, że odprawa pośmiertna przysługuje następującym członkom rodziny pracownika: małżonkowi; innym członkom rodziny spełniającym warunki wymagane do uzyskania renty rodzinnej); art. 1 ust. 5 ustawy z dnia 30 maja 1996 roku o uposażeniu byłego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej⁴⁶ (wskazano w nim, że przez członków rodziny rozumie się małżonka oraz dzieci spełniające warunki określone w przepisach o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin do uzyskania renty rodzinnej).

6. Osoby prowadzące wspólne gospodarstwo domowe

Przykładem zastosowania tego typu określenia jest art. 26a ustawy z dnia 16 września 1982 roku o pracownikach urzędów państwowych⁴⁷ (wskazano w nim, że

⁴³ Dz.U. z 2012 r. poz. 461 z późn zm..

⁴⁴ Dz.U. z 2010 r. Nr 101, poz. 648 z późn zm..

⁴⁵ Dz.U. z 1998 r. Nr 21, poz. 94 z późn zm..

⁴⁶ Dz.U. z 1996 r. Nr 75, poz. 356 z późn zm..

⁴⁷ Dz.U. z 2013 r. poz. 269.

Rada Ministrów określi, w drodze rozporządzenia, wysokość i warunki wypłacania świadczeń urzędnikom państwowym przeniesionym do pracy w innej miejscowości, w szczególności diet za czas przejazdu i za pierwszą dobę pobytu w nowym miejscu zamieszkania, zwrotu poniesionych kosztów podróży, przewozu urządzenia domowego, zakwaterowania oraz dodatku za rozłąkę, z uwzględnieniem okresu, na jaki urzędnik został przeniesiony, jak również jego stanu rodzinnego, biorąc pod uwagę, że za członków rodziny uważa się małżonka, dzieci oraz inne osoby prowadzące z nim wspólne gospodarstwo domowe, jeżeli przesiadają się wraz z urzędnikiem).

7. Pasierb, ojczym, macocha

Wśród wielu ustaw odnoszących się do wymienionych osób można przywołać: art. 10 ust. 1a ustawy z dnia 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników⁴⁸ (wskazano w nim, że członkami rodziny są: małżonek; dzieci własne i przysposobione, pasierbowie, wnuki, rodzeństwo spełniające w dniu śmierci ubezpieczonego warunki wymagane do uzyskania renty rodzinnej; rodzice, osoby przysposabiające, macocha, ojczym, jeżeli w dniu śmierci ubezpieczonego prowadzili z nim wspólne gospodarstwo domowe lub jeżeli ubezpieczony przyczyniał się w znacznym stopniu do ich utrzymania albo jeżeli zostało ustalone, wyrokiem sądowym lub ugodą sądową, prawo do alimentów z jego strony); art. 13 ust. 2 ustawy z dnia 30 października 2002 roku o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych⁴⁹ (wskazano w nim, że członkami rodziny uprawnionymi do odszkodowania są: małżonek; dzieci własne, dzieci drugiego małżonka, dzieci przysposobione oraz przyjęte na wychowanie i utrzymanie przed osiągnięciem pełnoletności wnuki, rodzeństwo i inne dzieci, w tym również w ramach rodziny zastępczej, spełniające w dniu śmierci ubezpieczonego lub rencisty warunki uzyskania renty rodzinnej; rodzice, osoby przysposabiające, macocha oraz ojczym, jeżeli w dniu śmierci ubezpieczonego lub rencisty prowadzili z nim wspólne gospodarstwo domowe lub jeżeli ubezpieczony lub rencista bezpośrednio przed śmiercią przyczyniał się do ich utrzymania albo jeżeli ustalone zostało wyrokiem lub ugodą sądową prawo do alimentów z jego strony); art. 8 ustawy z dnia 4 kwietnia 2014 roku o świadczeniach odszkodowawczych przysługujących w razie wypadku lub choroby pozostających w związku ze służbą⁵⁰ (wskazano w nim, że w razie śmierci funkcjonariusza wskutek wypadku lub choroby świadczenia odszkodowawcze przysługują członkom jego rodziny: małżonkowi, z wyjątkiem przypadku orzeczonej separacji; dzieciom własnym, dzieciom drugiego małżonka, dzieciom przysposobionym oraz przyjętym na wychowanie i utrzymanie przed osiągnięciem pełnoletności, w tym również w ramach rodziny zastępczej, wnukom, rodzeństwu i innym dzieciom, jeżeli w dniu śmierci funkcjonariusza spełniali warunki wyma-

⁴⁸ Dz.U. z 2013 r. poz. 1403 z późn zm..

⁴⁹ Dz.U. z 2009 r. Nr 167, poz. 1322 z późn zm..

⁵⁰ Dz.U. z 2014 r. poz. 616.

gane do uzyskania renty rodzinnej; rodzicom, osobom przysposabiającym, macosze i ojczymowi, jeżeli w dniu śmierci funkcjonariusza prowadzili z nim wspólne gospodarstwo domowe lub jeżeli funkcjonariusz bezpośrednio przed śmiercią znacząco przyczyniał się do ich utrzymania albo jeżeli ustalone zostało wyrokiem lub ugodą sądową prawo do alimentów ze strony tego funkcjonariusza).

8. Dzieci przysposobione

W tym miejscu można przywołać art. 6b ustawy z dnia 14 czerwca 1991 roku o Krajowej Szkole Administracji Publicznej⁵¹ (wskazano w nim, że za członków rodziny słuchacza uważa się małżonka, dzieci własne, dzieci przysposobione oraz inne osoby pozostające ze słuchaczem we wspólnym gospodarstwie domowym, a także osoby, na rzecz których słuchacz został zobowiązany orzeczeniem sądowym lub ugodą zawartą przed sądem do świadczeń alimentacyjnych).

9. Dzieci drugiego małżonka

Ta kategoria osób występuje w: art. 67 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 roku o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych⁵² (wskazano w nim, że do renty rodzinnej uprawnieni są następujący członkowie rodziny : dzieci własne, dzieci drugiego małżonka oraz dzieci przysposobione; przyjęte na wychowanie i utrzymanie przed osiągnięciem pełnoletności wnuki, rodzeństwo i inne dzieci, z wyłączeniem dzieci przyjętych na wychowanie i utrzymanie w ramach rodziny zastępczej lub rodzinnego domu dziecka; małżonek (wdowa i wdowiec); rodzice); art. 3 ust. 5 ustawy z dnia 30 października 2002 roku o zaopatrzeniu w tytułu wypadków lub chorób zawodowych powstałych w szczególnych okolicznościach⁵³ (wskazano w nim, że członkami rodziny są małżonek, dzieci własne, dzieci drugiego małżonka, dzieci przysposobione, przyjęte na wychowanie i utrzymanie przed osiągnięciem pełnoletności wnuki, rodzeństwo i inne dzieci, w tym również w ramach rodziny zastępczej, rodzice, osoby przysposabiające, ojczym i macocha, jeżeli spełniają warunki do uzyskania renty rodzinnej).

10. Małżonek (wdowa i wdowiec)

Jako przykład w tym miejscu można wymienić art. 67 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 roku o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych⁵⁴ (wskazano w nim, że do renty rodzinnej uprawnieni są następujący członkowie rodziny : dzieci własne, dzieci drugiego małżonka oraz dzieci przysposobione; przyjęte na wychowanie i utrzymanie przed osiągnięciem pełnoletności wnuki, rodzeństwo i inne dzieci, z wyłączeniem dzieci przyjętych na wychowanie i utrzymanie w ramach rodziny zastępczej lub rodzinnego domu dziecka; małżonek (wdowa i wdowiec); rodzice).

⁵¹ Dz.U. z 1991 r. Nr 63, poz. 266 z późn zm..

⁵² Dz.U. z 2013 r. poz. 1440 z późn zm..

⁵³ Dz.U. z 2013 r. poz. 737.

⁵⁴ Dz.U. z 2013 r. poz. 1440 z późn zm..

11. Przyjęte na wychowanie i utrzymanie przed osiągnięciem pełnoletności wnuki

Do wymienionej kategorii osób odnoszą się: art. 67 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 roku o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych⁵⁵ (wskazano w nim, że do renty rodzinnej uprawnieni są następujący członkowie rodziny : dzieci własne, dzieci drugiego małżonka oraz dzieci przysposobione; przyjęte na wychowanie i utrzymanie przed osiągnięciem pełnoletności wnuki, rodzeństwo i inne dzieci, z wyłączeniem dzieci przyjętych na wychowanie i utrzymanie w ramach rodziny zastępczej lub rodzinnego domu dziecka; małżonek (wdowa i wdowiec); rodzice); art. 4 pkt 6 ustawy z dnia 27 lipca 2001 roku o służbie zagranicznej⁵⁶ (wskazano w nim, że za członkowie rodziny oznaczają współmałżonka, dzieci własne, przysposobione oraz inne dzieci wzięte na utrzymanie i wychowanie w ramach rodzin zastępczych, w wieku do lat 18 bądź będące w wieku określonym odrębnymi przepisami dotyczącymi zasiłków rodzinnych i pielęgnacyjnych, a także osoby niepełnosprawne wymagające stałej opieki członka służby zagranicznej).

12. Teściowie i dziadkowie

Ciekawymi przykładami w tym przypadku są: art. 32 ust. 2 z dnia 25 czerwca 1999 roku o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa⁵⁷ (wskazano w nim, że za członków rodziny uważa się małżonka, rodziców, teściów, dziadków, wnuki, rodzeństwo oraz dzieci w wieku ponad 14 lat - jeżeli pozostają we wspólnym gospodarstwie domowym z ubezpieczonym w okresie sprawowania opieki); art. 60 b ust. 1 pkt 5 ustawy z dnia 11 września 2003 roku o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych⁵⁸ (skazano w nim, że za członków rodziny uważa się małżonka, rodziców, dziadków, teściów, wnuki, rodzeństwo oraz dzieci w wieku powyżej 14 lat, jeżeli pozostają we wspólnym gospodarstwie domowym z żołnierzem zawodowym w okresie sprawowania nad nimi opieki).

13. Dziecko obce, dla którego ustanowiono opiekę

W tym miejscu można odnieść się do art. 5 punkt 3 ustawy z dnia 27 sierpnia 2004 roku o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych⁵⁹ (wskazano w nim, że członek rodziny to następujące osoby: dziecko własne, dziecko małżonka, dziecko przysposobione, wnuka albo dziecko obce, dla którego ustanowiono opiekę, albo dziecko obce w ramach rodziny zastępczej lub rodzinnego domu dziecka, do ukończenia przez nie 18 lat, a jeżeli kształci się dalej - do ukończenia 26 lat, natomiast jeżeli posiada orzeczenie o znacznym stopniu niepełnosprawności lub inne traktowane na równi - bez ograniczenia wieku; małżonek; wstępny pozostający z ubezpieczonym we wspólnym gospodarstwie domowym).

⁵⁵ Dz.U. z 2013 r. poz. 1440 z późn zm..

⁵⁶ Dz.U. z 2001 r. Nr 128, poz. 1403 z późn zm..

⁵⁷ Dz.U. z 2014 r. poz. 159.

⁵⁸ Dz.U. z 2010 r. Nr 90, poz. 593 z późn zm..

⁵⁹ Dz.U. z 2008 r. Nr164, poz. 1027 z późn zm..

14. Osoba najbliższa

Przykładem jest tutaj art. 2 pkt 1 ustawy z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie⁶⁰ (wskazano w nim, że przez członka rodziny należy rozumieć osobę najbliższą w rozumieniu art. 115 § 11 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 roku - Kodeks karny, a także inną osobę wspólnie zamieszkującą lub gospodarującą).

15. Dzieci wychowywane w ramach rodziny zastępczej

Ta kategoria osób została wymieniona w art. 101 ust. 2 ustawy z dnia 9 czerwca 2006 roku o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym⁶¹ (wskazano w nim, że zasiłek pogrzebowy przysługuje w przypadku śmierci członków rodziny funkcjonariusza: małżonka; dzieci własnych lub małżonka oraz dzieci przysposobionych; dzieci wychowywanych w ramach rodziny zastępczej; dzieci przyjętych na wychowanie przed osiągnięciem pełnoletności, jeżeli rodzice ich nie żyją albo nie mogą zapewnić im utrzymania bądź zostali pozbawieni lub ograniczeni w sprawowaniu władzy rodzicielskiej; rodziców funkcjonariusza, a także ich ojcyma, macochy oraz osób ich przysposabiających; osób, których opiekunem prawnym został ustanowiony funkcjonariusz lub jego małżonek).

16. Małżonek obywatela UE, zstępny obywatela UE

Jednym z kilku przykładów jest w tym przypadku art. 4 ustawy z dnia 14 lipca 2006 roku o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin⁶² (wskazano w nim, że przez członka rodziny - cudzoziemca będącego lub niebędącego obywatelem UE rozumie się: małżonka obywatela UE; bezpośredniego zstępnego obywatela UE lub jego małżonka, w wieku do 21 lat lub pozostającego na utrzymaniu obywatela UE lub jego małżonka; bezpośredniego wstępnego obywatela UE lub jego małżonka, pozostającego na utrzymaniu obywatela UE lub jego małżonka).

17. Osoby przysposabiające

Przykładem jest w tym przypadku art. 2 ustawy z dnia 7 maja 2009 roku o zadośćuczynieniu rodzinom ofiar zbiorowych wystąpień wolnościowych w latach 1956-1989⁶³ (wskazano w nim, że do członków rodzin osób (które na skutek działań woj-ska, milicji i innych organów aparatu bezpieczeństwa poniosły śmierć w związku z wystąpieniami wolnościowymi na rzecz odzyskania przez Państwo Polskie suwerenności, niepodległości oraz respektowania praw człowieka i obywatela w czerwcu 1956 r. w Poznaniu, w październiku 1957 r. w Warszawie, w grudniu 1970 r. na

⁶⁰ Dz.U. z 2005 r. Nr 180, poz. 1493 z późn zm..

⁶¹ Dz.U. z 2012 r. poz. 621 z późn zm...

⁶² Dz.U. z 2006 r., Nr 144, poz. 1043 z późn zm..

⁶³ Dz.U. z 2009 r., Nr 91, poz. 741 z późn zm..

Wybrzeżu (w Elblągu, Gdańsku, Gdyni i Szczecinie), w czerwcu 1976 r. w Radomiu, w okresie stanu wojennego trwającego od dnia 13 grudnia 1981 r. do dnia 22 lipca 1983 r. oraz w trakcie tłumienia manifestacji lub strajków w latach 1983-1989) zalicza się ich małżonka, dzieci własne oraz dzieci przysposobione, rodziców oraz osoby przysposabiające).

18. Osoba pozostająca we wspólnym pożyciu

Można odnieść się w tym miejscu do art. 4 pkt 12 z dnia 19 sierpnia 2011 roku o weteranach działań poza granicami państwa⁶⁴ (wskazano w nim, że najbliższy członek rodziny oznacza małżonka, wstępnych, zstępnych, rodzeństwo, osobę pozostającą w stosunku przysposobienia oraz osobę pozostającą we wspólnym pożyciu z weteranem lub weteranem poszkodowanym).

IX. PRZYKŁADOWE USTAWY, W KTÓRYCH BRAK DEFINICJI „CZŁONKÓW RODZINY”

Mimo istnienia dużej ilości ustaw, w których wymienia się „członków rodziny”, istnieją także ustawy, które odwołując się do tego określenia, nie wskazują jakie osoby należy zaliczyć do „członków rodziny”. Jako przykładowe można wskazać: ustawa z dnia 10 grudnia 1993 roku o zaopatrzeniu emerytalnym żołnierzy zawodowych oraz ich rodzin⁶⁵; ustawa z dnia 18 lutego 1994 roku o zaopatrzeniu emerytalnym funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu, Państwowej Straży Pożarnej i Służby Więziennej oraz ich rodzin⁶⁶; ustawa z dnia 31 lipca 1981 roku o wynagrodzeniu osób zajmujących kierownicze stanowiska państwowe⁶⁷; ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 roku o świadczeniach odszkodowawczych przysługujących w razie wypadków i chorób pozostających w związku ze służbą wojskową⁶⁸; ustawa z dnia 25 lutego 1958 roku o uregulowaniu stanu prawnego mienia pozostającego pod zarządem państwowym⁶⁹; w ustawa z dnia 20 lipca 1990 roku o wliczaniu okresów pracy w indywidualnym gospodarstwie rolnym do pracowniczego stażu pracy⁷⁰; ustawa z dnia 24 stycznia 1991 roku o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego⁷¹; ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 roku o Służbie Celnej⁷²; ustawa z dnia 10 kwietnia 1974 roku o ewidencji ludności i dowodach osobistych⁷³; ustawa

⁶⁴ Dz.U. z 2011 r. Nr 205, poz. 1203.

⁶⁵ Dz.U. z 2013 r. poz. 666 z późn zm..

⁶⁶ Dz.U. z 2013 r. poz. 667 z późn zm..

⁶⁷ Dz.U. z 2011 r. Nr 79, poz. 430 z późn zm...

⁶⁸ Dz.U. z 2014 r. poz. 213.

⁶⁹ Dz.U. z 1958 r. Nr 11, poz. 37 z późn zm..

⁷⁰ Dz.U. z 1990 r. Nr 54, poz. 310.

⁷¹ Dz.U. z 2012 r. poz. 400 z późn zm..

⁷² Dz.U. z 2013 r. poz. 1404 z późn zm..

⁷³ Dz.U. z 2006 r. Nr 139, poz. 993 z późn zm..

z dnia 13 lipca 2006 roku o ochronie roszczeń pracowniczych w razie niewypłacalności pracodawcy⁷⁴; ustawa z dnia 20 czerwca 1992 roku o uprawnieniach do ulgowych przejazdów środkami publicznego transportu zbiorowego⁷⁵; ustawa z dnia 15 kwietnia 2011 roku o działalności leczniczej⁷⁶.

X. PODSUMOWANIE

Powyżej zaprezentowane przykłady są tylko niewielkim wycinkiem badań prowadzonych w zakresie znaczeń takich pojęć jak „rodzina” i „członkowie rodziny”. Pierwsze wnioski potwierdzają niezwykle szeroki, zróżnicowany i skomplikowany obszar badań. Może to prowadzić do różnorodności kryteriów jakie przy tego typu badaniach mają być stosowane. Zbyt wcześnie jednak, aby w tym miejscu rozstrzygająco wypowiadać się w przedmiocie jedynych i ostatecznych definicji. Tylko badania uwzględniające Konstytucję, umowy międzynarodowe, ustawy pozwolą stworzyć pełny prawny obraz „rodziny” w prawie polskim.

SUMMARY

“Family” and “family members” in light of the selected legal acts

The present paper is a continuation of research undertaken by the author several years ago, dedicated to the role of the term “family” in Polish law. Studies on the said term have allowed a more precise look at the family which from a legal point of view is in Polish reality both recognized and defined. Many studies have focused on this issue. It also seems that more and more common treating the family as a single entity may lead to further – and definitely more lively - discussion on the legal aspects of the family.

The presented point of view resulted in the research concerning the legal meaning of the word “family”. While this is not a new concept in terms of research, the method of conducting it is certainly original. The text below is but a small part of the research. The author’s goal – to be achieved within a few or several years – is to investigate all legal acts (not just of statutory rank as in the present paper) containing the word “family” and formulate relevant conclusions. The author is aware that the reader may be put off by the method of enumerating examples. However, it is expedient because of the transparency requirement of the proposed conclusions. Finally, the presented reference to dozens of statutory laws already allows to formulate some observations which are interesting from the legal point of view.

(translated by Paweł Czochoła)

STRESZCZENIE

Przedmiotowe opracowanie stanowi kontynuację badań podjętych przez autora kilka lat wcześniej, poświęconych roli zwrotu „rodzinny” w przepisach prawa polskiego. Ba-

⁷⁴ Dz.U. z 2014 r. poz. 272 z późn zm..

⁷⁵ Dz.U. z 2012 r. poz. 1138 z późn zm..

⁷⁶ Dz.U. z 2013 r. poz. 217 z późn zm..

dania nad wspomnianym zwrotem skłoniły do bardziej precyzyjnego spojrzenia na rodzinę, która z prawnego punktu widzenia stanowi w polskiej rzeczywistości podmiot dostrzegany i definiowany. Temu zagadnieniu poświęcono wiele opracowań. Wydaje się także, iż coraz to częstsze wspomnianie o rodzinie jako jednym podmiocie może prowadzić do dalszej – zdecydowanie ożywionej – dyskusji w przedmiocie prawnych aspektów związanych z rodziną.

Zaprezentowane stanowisko doprowadziło do podjęcia badań w zakresie prawnego znaczenia wyrazu „rodzina”. Nie jest to nowość z punktu widzenia badań naukowych, ale nowa jest metoda prowadzenia tych badań. Poniższy tekst jest bowiem ich niewielką częścią. Autor stawia sobie za cel – na przestrzeni kilku lub kilkunastu lat - zbadanie wszystkich aktów prawnych (nie tylko rangi ustawowej jak w niniejszym opracowaniu) zawierających wyraz „rodzina” i przedstawienia wniosków z tego wynikłych. Autor ma świadomość, iż Czytelnika może razić metoda wyliczania przykładów. Jest to jednak celowe z racji na wymóg przejrzystości proponowanych wniosków. Wreszcie, prezentowane odniesienie do kilkudziesięciu ustaw już pozwala wskazać na kilka interesujących z prawnego punktu widzenia spostrzeżeń.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa:

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku, Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn zm..
- Ustawa z dnia 29 maja 1957 roku o uregulowaniu spraw własności niektórych nieruchomości nierolniczych na Ziemiach Odzyskanych i na terenach b. W. M. Gdańska, Dz.U. z 1957 r. Nr 31, poz. 137 z późn zm..
- Ustawa z dnia 25 lutego 1958 roku o uregulowaniu stanu prawnego mienia pozostającego pod zarządem państwowym, Dz.U. z 1958 r. Nr 11, poz. 37 z późn zm..
- Ustawa z dnia 31 stycznia 1959 roku o cmentarzach i chowaniu zmarłych, Dz.U. z 2011 r. Nr 118, poz. 687 z późn zm..
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 roku – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. z 2012 r. poz. 788 z późn zm..
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 roku Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. z 2014 r. poz. 101 z późn zm..
- Ustawa z dnia 17 czerwca 1966 roku o postępowaniu egzekucyjnym w administracji, Dz.U. z 2012 r. poz. 1015 z późn zm..
- Ustawa z dnia 21 listopada 1967 roku o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 2012 r. poz. 461 z późn zm..
- Ustawa z dnia 10 kwietnia 1974 roku o ewidencji ludności i dowodach osobistych, Dz.U. z 2006 r. Nr 139, poz. 993 z późn zm..
- Ustawa z dnia 29 maja 1974 roku o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i wojskowych oraz ich rodzin, Dz.U. z 2010 r. Nr 101, poz. 648 z późn zm..
- Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 roku - Kodeks pracy, Dz.U. z 1998 r. Nr 21, poz. 94 z późn zm..

- Ustawa z dnia 17 grudnia 1974 roku o uposażeniu żołnierzy niezawodowych, Dz.U. z 2013 r. poz. 1211 z późn zm..
- Ustawa z dnia 31 lipca 1981 roku o wynagrodzeniu osób zajmujących kierownicze stanowiska państwowe, Dz.U. z 2011 r. Nr 79, poz. 430 z późn zm...
- Ustawa z dnia 16 września 1982 roku o pracownikach urzędów państwowych, Dz.U. z 2013 r. poz. 269.
- Ustawa z dnia 8 października 1982 roku o społeczno-zawodowych organizacjach rolników, Dz.U. z 1982 r. Nr 32, poz. 217 z późn zm..
- Ustawa z dnia 26 października 1982 roku o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, Dz.U. z 2012 r. poz. 1356 z późn zm..
- Ustawa z dnia 26 października 1982 roku o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz.U. z 2014 r. poz. 382.
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 roku o Policji, Dz.U. z 2011 r. Nr 287, poz. 1687 z późn zm..
- Ustawa z dnia 20 lipca 1990 roku o wliczaniu okresów pracy w indywidualnym gospodarstwie rolnym do pracowniczego stażu pracy, Dz.U. z 1990 r. Nr 54, poz. 310.
- Ustawa z dnia z dnia 12 października 1990 roku o Straży Granicznej, Dz.U. z 2011 r. Nr 116, poz. 675 z późn zm..
- Ustawa z dnia 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz.U. z 2013 r. poz. 1403 z późn zm..
- Ustawa z dnia 24 stycznia 1991 roku o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego, Dz.U. z 2012 r. poz. 400 z późn zm..
- Ustawa z dnia 14 czerwca 1991 roku o Krajowej Szkole Administracji Publicznej, Dz.U. z 1991 r. Nr 63, poz. 266 z późn zm..
- Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 roku o Państwowej Straży Pożarnej, Dz.U. z 2013 r. poz. 1340 z późn zm..
- Ustawa z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty, Dz.U. z 2004 r., Nr 256, poz. 2572 z późn zm..
- Ustawa z dnia 20 czerwca 1992 roku o uprawnieniach do ulgowych przejazdów środkami publicznego transportu zbiorowego, Dz.U. z 2012 r. poz. 1138 z późn zm..
- Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 roku o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, Dz.U. z 1993 r., Nr 17, poz. 78 z późn zm..
- Ustawa z dnia 10 grudnia 1993 roku o zaopatrzeniu emerytalnym żołnierzy zawodowych oraz ich rodzin, Dz.U. z 2013 r. poz. 666 z późn zm..
- Ustawa z dnia 18 lutego 1994 roku o zaopatrzeniu emerytalnym funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu, Państwowej Straży Pożarnej i Służby Więziennej oraz ich rodzin, Dz.U. z 2013 r. poz. 667 z późn zm..
- Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 roku o ochronie zdrowia psychicznego, Dz.U. z 2011 r. Nr 231, poz. 1375 z późn zm..

- Ustawa z dnia 2 września 1994 roku o świadczeniu pieniężnym i uprawnieniach przysługujących żołnierzom zastępczej służby wojskowej przymusowo zatrudnianym w kopalniach węgla, kamieniołomach, zakładach rud uranu i batalionach budowlanych, Dz.U. z 2001 r. Nr 60, poz. 622 z późn zm..
- Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 roku o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 1995 r. Nr 97, poz. 481 z późn zm..
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557 z późn zm..
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, Dz.U. z 2011 r. Nr 127, poz. 721 z późn zm..
- Ustawa z dnia 17 lipca 1998 roku o pożyczkach i kredytach studenckich, Dz.U. z 2014 r. poz.1026.
- Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 roku o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, Dz.U. z 2013 r. poz. 1440 z późn zm..
- Ustawa z dnia 25 czerwca 1999 roku o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa, Dz.U. z 2014 r. poz. 159.
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 roku o Rzeczniku Praw Dziecka, Dz.U. z 2000 r. Nr 6, poz. 69 z późn zm..
- Ustawa z dnia 9 listopada 2000 roku o repatriacji, Dz.U. z 2004 r. Nr 53, poz. 532 z późn zm..
- Ustawa z dnia 16 marca 2001 roku o Biurze Ochrony Rządu, Dz.U. z 2014 r. poz. 170 z późn zm..
- Ustawa z dnia 27 lipca 2001 roku o służbie zagranicznej, Dz.U. z 2001 r. Nr 128, poz. 1403 z późn zm..
- Ustawa z dnia 24 maja 2002 roku o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu, Dz.U. z 2010 r. Nr 29, poz. 154 z późn zm..
- Ustawa z dnia 30 października 2002 roku o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych, Dz.U. z 2009 r. Nr 167, poz. 1322 z późn zm..
- Ustawa z dnia 30 października 2002 roku o zaopatrzeniu z tytułu wypadków lub chorób zawodowych powstałych w szczególnych okolicznościach, Dz.U. z 2013 r. poz. 737.
- Ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 roku o świadczeniach odszkodowawczych przysługujących w razie wypadków i chorób pozostających w związku ze służbą wojskową, Dz.U. z 2014 r. poz. 213.
- Ustawa z dnia 11 września 2003 roku o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych, Dz.U. z 2010 r. Nr 90, poz. 593 z późn zm..
- Ustawa z dnia 28 listopada 2003 roku o świadczeniach rodzinnych, Dz.U. z 2013 r. poz.1456 z późn zm..
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej, Dz.U. z 2013 r. poz.182 z późn zm..
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 roku o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych, Dz.U. z 2008 r. Nr164, poz. 1027 z późn zm..

- Ustawa z dnia 8 października 2004 roku o ustanowieniu Medalu za Zasługi dla Straży Granicznej, Dz.U. z 2004 r. Nr 268, poz. 2662.
- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Dz.U. z 2005 r. Nr 180, poz. 1493 z późn zm..
- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu narkomanii, Dz.U. z 2012 r. poz. 124 z późn zm..
- Ustawa z dnia 29 grudnia 2005 roku o ustanowieniu programu wieloletniego „Pomoc państwa w zakresie dożywiania”, Dz.U. z 2005 r. Nr 267, poz. 2259 z późn zm..
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 roku o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym, Dz.U. z 2012 r. poz. 621 z późn zm..
- Ustawa z dnia 13 lipca 2006 roku o ochronie roszczeń pracowniczych w razie niewypłacalności pracodawcy, Dz.U. z 2014 r. poz. 272 z późn zm..
- Ustawa z dnia 14 lipca 2006 roku o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin, Dz.U. z 2006 r., Nr 144, poz. 1043 z późn zm..
- Ustawa z dnia 8 września 2006 roku o finansowym wsparciu rodzin i innych osób w nabywaniu własnego mieszkania, Dz.U. z 2012 r. poz. 90 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 7 września 2007 roku o pomocy osobom uprawnionym do alimentów, Dz.U. z 2012 r. poz. 1228 z późn zm..
- Ustawa z dnia 7 maja 2009 roku o zadośćuczynieniu rodzinom ofiar zbiorowych wystąpień wolnościowych w latach 1956-1989, Dz.U. z 2009 r., Nr 91, poz. 741 z późn zm..
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 roku o Służbie Celnej, Dz.U. z 2013 r. poz. 1404 z późn zm..
- Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 roku o Służbie Więziennej, Dz.U. z 2014 r. poz. 173 z późn zm..
- Ustawa z dnia 15 kwietnia 2011 roku o działalności leczniczej, Dz.U. z 2013 r. poz. 217 z późn zm..
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz. U. z 2013 r. poz. 135 z późn zm..
- Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 roku o weteranach działań poza granicami państwa, Dz.U. z 2011 r. Nr 205, poz. 1203.
- Ustawa z dnia 13 grudnia 2013 roku o rodzinnych ogrodach działkowych, Dz.U. z 2014 r. poz. 40.
- Ustawa z dnia 4 kwietnia 2014 roku o świadczeniach odszkodowawczych przysługujących w razie wypadku lub choroby pozostających w związku ze służbą, Dz.U. z 2014 r. poz. 616.

Literatura:

- Andrzejewski M., *Rodzina wobec prawa*, [w:] *Wędrując ku dorosłości. Wychowania do życia w rodzinie dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych*, red. T. Król, M. Ryś, Wydawnictwo Rubikon, Kraków 2002.
- Andrzejewski M., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Wydawnictwo Beck, Warszawa 2006.
- Andrzejewski M., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Wydawnictwo Beck, Warszawa 2011.

- Dzięga A., *Pytania o rodzinę – niektóre kwestie dyskusyjne*, [w:] *Rodzina w prawie. Materiały z Konferencji zorganizowanej w Stalowej Woli dnia 7 grudnia 2006 roku*, red. Piotr Telusiewicz, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia Sandomierz, Stalowa Wola 2007.
- Dzięga A., *Prawny wymiar małżeńskiej wspólnoty osób*, [w:] *Kościelne prawo procesowe. Prawo rodzinne. Materiały i studia*, tom 4, red. A. Dzięga, M. Greszata, P. Telusiewicz, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia Sandomierz, Lublin 2007.
- Dzięga A., *Rozumienie rodziny jako jeden z wyznaczników kultury prawa*, [w:] *25 lat Karty Praw Rodziny. Aktualność i wartość przesłania*, red. W. Wieczorek, M. Brzeziński, Wydawnictwo Muzyczne Polihymnia, Lublin 2008, s. 55–63;
- Dzięga A., *O racjonalności postulatu prawnej podmiotowości rodziny*, [w:] *Kościelne prawo procesowe. Prawo rodzinne. Materiały i studia*, tom 5, red. A. Dzięga, M. Greszata-Telusiewicz, Z. Jancewicz, P. Telusiewicz, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia Sandomierz, Lublin 2010, s. 11–29;
- Dzięga A., Telusiewicz P., *Naturalne prawa rodziny wołaniem o jej podmiotowość*, [w:] *Abiit, non obiat. Księga poświęcona pamięci Księdza Profesora Antoniego Kościa SVD*, red. A. Dębiński, P. Stanisławski, T. Barankiewicz, J. Potrzebski, W. Sz. Staszewski, A. Szarek-Zwijacz, M. Wójcik, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013, s. 1187–1201.
- Ignatowicz J., Piasecki K., Pietrzykowski J., Winiarz J., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1990.
- Ignatowicz J., Nazar M., *Prawo rodzinne*, Wydawnictwo Lexis Nexis, Warszawa 2005.
- Ignatowicz J., Nazar M., *Prawo rodzinne*, Wydawnictwo Lexis Nexis, Warszawa 2012.
- Jasudowicz T., *O potrzebie rzeczywistego upodmiotowienia rodziny*, [w:] *Księga Jubileuszowa Profesora Tadeusza Smyczyńskiego*, red. M. Andrzejewski, M. Łączkowska, L. Kociuński, A. N. Schultz, Wydawnictwo TNOiK Toruń, Toruń 2008, s. 195 – 217;
- Kosek M., *Pojęcie rodziny w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym i negatywne skutki jej redefinicji w wybranych aktach prawnych*, [w:] *Troska o rodzinę. Księga Pamiątkowa ku czci Profesor Wandy Stojanowskiej*, red. M. Kosek, J. Słyk, Wydawnictwo Beck, Warszawa 2008, s. 229–247.
- Lech–Chełmińska M., Przybyła V., *Praktyczny komentarz z orzecnictwem. Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, Wydawnictwo Zrzeszenia Prawników Polskich, Warszawa 2006.
- Mączyński A., *Konstytucyjne podstawy prawa rodzinnego*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas, P. Sroka, W. Wróbel, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 757-778.
- Michalska A., Sandorski J., *Rodzina jako podmiot międzynarodowo chronionych praw człowieka. Traktaty generalne*, [w:] *Prawa rodziny – prawa w rodzinie w świetle standardów międzynarodowych*, red. T. Jasudowicz, Wydawnictwo Dom Organizatora TNOiK, Toruń 1999, s. 93–123;
- Mik C., *Ochrona rodziny w europejskim prawie wspólnotowym*, [w:] *Prawa rodziny – prawa w rodzinie w świetle standardów międzynarodowych*, red. T. Jasudowicz, Wydawnictwo Dom Organizatora TNOiK, Toruń 1999, s. 140–144.
- Mik C., *Pojęcie rodziny*, [w:] *Prawa rodziny – prawa w rodzinie w świetle standardów międzynarodowych. Orzecznictwo Strasburskie*, wybór i opracowanie T. Jasudowicz, Wydawnictwo Dom Organizatora TNOiK, Toruń 1999, s. 197–206.

- Mostowik P., *Władza rodzicielska i opieka nad dzieckiem w prawie prywatnym międzynarodowym*, Wydawnictwo JAK, Kraków 2014.
- Smyczyński T., *Teoretyczna i praktyczna rola badań problematyki rodzinnej w zakresie prawa cywilnego*, [w:] *Badania nad rodziną a praktyka społeczna*, red. Z. Tyszka, Wydawnictwo Pomorze, Bydgoszcz 1988, s. 62–66.
- Smyczyński T., *Rodzina w świetle prawa i polityki społecznej*, [w:] *Stan i przeobrażenia współczesnych rodzin*, red. Z. Tyszka, Wydawnictwo UAM, Poznań 1991, s. 62–69.
- Smyczyński T., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Wydawnictwo Beck, Warszawa 2005.
- Smyczyński T., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Wydawnictwo Beck, Warszawa 2012.
- Smyczyński T., *System Prawa Prywatnego. Prawo rodzinne i opiekuńcze*, tom 11, Wydawnictwo Beck, Warszawa 2009.
- Sokołowski T., *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Wydawnictwo Ars Boni et Aequi, Poznań 2006.
- Sokołowski T., *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Wydawnictwo Ars Boni et Aequi Poznań 2013.
- Stadniczeńko S. L., *Swobodny przepływ osób w celu poszukiwania pracy i podejmowania zatrudnienia a konsekwencje dla rodziny*, [w:] *Prawnorodzinne i społeczne konsekwencje migracji zarobkowej. Wybrane zagadnienia*, red. S.L. Stadniczeńko, M. Gołowkin-Hudała, A. Wilk, Wydawnictwo Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Opole 2009.
- Strzebińczyk J., *Obowiązek ojczyzna (macochy) według art. 27 K.R.I.O.*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Prawo LXXIV, Wrocław 1979.
- Strzebińczyk J., *Prawo rodzinne*, Zakamycze 2002.
- Szwed A., *Rodzina: ujęcie socjologiczne i prawne*, „Rodzina i Prawo” Nr 3 (6) 2007, s. 30–39.
- Telusiewicz P., *Służebna rola zwrotu „rodzinny” w przepisach prawa polskiego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013.
- Winiarz J., *Prawo rodzinne*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 1987.
- Winiarz J., *Prawo rodzinne*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 1995.
- Wiśniowska E., *Rodzina jako podmiot prawa rodzinnego*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Prawo CLIV, Wrocław 1987, s. 255–263;
- Wiśniowska E., *Pojęcie rodziny w ustawodawstwie polskim*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Prawo CLXXXVI, Wrocław 1990.
- Zieliński A., *Prawo rodzinne i opiekuńcze w zarysie*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2011.

***Jedynie, co można zrobić dla dzieci, to wychować je;
nie można przeżyć za nie życia.***

(Elizabeth Taylor)